

МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено вивченню міжкультурного аспекту перекладу. Поняття культури стає все ширшим та ширшим і є одним із ключових факторів виконання достовірного та адекватного перекладу. Переклад визначається не лише як міжмовне посередництво, але й міжкультурне, адже перекладач адаптує текст до стереотипних очікувань отримувачів.

У наш час, період глобалізації, інтеграції та інтенсифікації контактів між людьми, народами, особливо значення набуває переклад та, відповідно, перекладацька діяльність. На даному етапі розвитку перекладознавства змінились пріоритети наукових досліджень. У наш час все більше уваги звертається на роль культури при виконанні перекладу. Перекладач виступає не лише медіатором між представниками двох мов, але й двох культур. Отже, актуальним є дослідження перекладу в міжкультурному аспекті.

Міжкультурний та лінгвокультурний аспекти виконання перекладу представлено в працях таких учених як В. Демецької, С. Федоренко, Н. Сопилук, Т. Врабеля, Н. Жукової, Г. Костенко, Р. Зорівчак та ін.

Метою статті є проаналізувати зв'язок між мовою та культурою, зміну визначення поняття "переклад" та моделі перекладу, охарактеризувати проблему використання адаптації при виконанні перекладу.

Важко визначити точну дату виникнення перекладу. Ще у найдавніші часи жодна етнічна спільнота не жила ізольовано від інших. Таке ближнє чи дальнє співіснування різномовних спільнот характеризувалось і надалі характеризується наявністю постійних чи періодичних контактів, тобто комунікації, що здійснювались між індивідуумами чи групами індивідуумів. Таким чином, виник і переклад як засіб спілкування між представниками різних етнічних спільнот. З плином часу роль перекладу для підтримання взаємин між представниками різних етнічних спільнот, обміну досвідом та суспільного розвитку все зростала і зростала. Кожна нова ера або етап розвитку людської раси накладав на переклад нові функції та обов'язки. Тепер він слугував не лише засобом інтеракції між двома етнічними спільнотами, але важливим елементом введення війни, укладення перемир'я, встановлення торгівельних контактів, розвитку науки та літератури.

Сьогодні все більше звертається уваги на міжкультурний аспект перекладу. Культура не лише виступає "донором" та "реципієнтом" у процесі перекладу, але одним із ключових факторів виконання адекватного та вірного перекладу. Таким чином, все більше і більше науковців займаються проблемою міжкультурного аспекту перекладу, а саме Н. Д. Арутюнова, Л. С. Бархударов, Р. П. Зорівчак, В. І. Карабан, В. Комісаров, В. В. Коптілов, Л. К. Латишев, В. А. Маслова, Я. І. Рецкер, В. Н. Телія, С. Флорін, О. Д. Швейцер та інші.

Зв'язок між мовою та культурою досліджується досить давно. Науковці намагались зрозуміти, як впливає мова на культуру, а культура на мову, і що все-таки домінує. Серед фундаментальних праць, що досліджували цей зв'язок можна виділити лінгвістичні погляди В. Гумбольдта, гіпотезу мовної відносності Сепіра-Уорфа, роботи Потєбні та Вайсберга. Їхні дослідження змінили вектор наукових досліджень у галузі лінгвістики.

В. Гумбольдт констатує нерозривність понять "мова" і "народ", "мова" і "культура". За його твердженням, мова є надбанням окремого народу, а народ – це спільнота людей, що розмовляє однією мовою. Мова невіддільна від культури. Вона тісно пов'язана з духовним розвитком людства, відображає розвиток культури. Мова закладена в самій природі людини. Вона необхідна для розвитку її духовних сил і формування світогляду. Мова є зовнішнім виразником народного духу, який В. Гумбольдт отожднює з народною мовою. Не віддаючи переваги в часі ні мові, ні духові, таємниця об'єднання яких не піддається поясненню, не доступна людській свідомості, В. Гумбольдт твердить, що реальною підставою для визначення початку розрізнення мов є дух народу. Мова є безперервною діяльністю духу. Мова не становить довільного витвору окремої людини, а належить завжди всьому народові; наступні покоління одержують її від поколінь попередніх. Мова завжди розвивається у співдружбі людей. Людина розуміє саму себе не інакше, як тільки шляхом переконання у зрозумілості своїх слів для іншого. Мова найтісніше переплітається з її носіями, з нацією, народом. Розвиток мови, за переконанням В. Гумбольдта, цілком залежить від дії в ній сили національного духу. Якщо мова у своїй органічній тканині є витвором нації, то, не піднявшись до цього пункту в науці про мову, дослідник не може остаточно розв'язати питань, які стосуються виникнення мов, внутрішнього життя їх, походження і основних відмінностей між ними [1].

Гіпотеза лінгвістичної відносності, або як ще її називають гіпотеза Сепіра-Уорфа (названа за іменами американських мовознавців Едварда Сепіра та Бенджаміна Уорфа), – концепція, розроблена в 30-х роках ХХ століття, за якою структура мови визначає мислення і спосіб пізнання реальності. Гіпотеза припускає, що люди, які говорять різними мовами, по-різному сприймають світ і по-різному мислять. Зокрема, ставлення до таких фундаментальних категорій, як простір і час, залежить, передусім, від рідної мови індивіда; з мовних характеристик європейських мов (так званого "середньоєвропейського стандарту") виводяться не тільки ключові особливості європейської культури, але і найважливіші досягнення європейської науки (наприклад, картина світу, відображена в класичній ньютонівській механіці) [2: 55].

Іншим визначним дослідником у галузі мови та культури був наш співвітчизник О. О. Потебня. Мова розглядається Потебнею в контексті культури; у міфі, фольклорі та словесності він бачить похідні від мови моделюючі системи. Тому мова ставиться ним у ще одне сутнісне відношення – до народу і народності (нації). Мова є породженням і виявом "народного духу", вона ж окреслює національну самостійність спільноти, кодує у структурах твореного нею "проміжного" світу особливий національний світогляд. Потебня вбачав в мові єдино властиві кожній людині та кожній спільноті способ і можливість сприймати світ і мислити його. Загальнолюдська культура, за Потебнею, є інтегративним продуктом різних національних культур, існує через їх взаємодію. Діалог культур створює можливості для асиміляції інокультурних елементів, для саморозвитку і, отже, для поступу світової культури [3].

Основні ідеї Вайсгербера викладено в чотиритомній праці "Про сили німецької мови", яка вийшла в 1950 р. в Дюссельдорфі. Найважливіші теоретичні положення містяться у другому томі "Про світогляд німецької мови". Виходячи з положення про те, що мова – достеменний світ, який розкриває дух народу, Вайсгербер називає мову "уявним проміжним світом", утвореним внаслідок взаємодії світу речей і світу свідомості. Положення про співвіднесеність світу мови із зовнішнім світом учений заперечує. Мова сама створює навколишній світ. Вона є картиною світу і водночас світоглядом народу, а оскільки кожна мова пов'язана з певним етносом, то відмінність мов є відмінністю поглядів на світ. Представники різних етносів бачать світ по-різному. Завдання мовознавців – проникнути у світогляд мови. Для цього їй потрібно вивчати як культуротворчий феномен, оскільки вона творить культуру і фіксує результати цієї творчості. Водночас мова виступає як сила, що творить історію, бо охоплює собою й духовно стимулює постійного носія історичного життя – народ [4].

Такі результати дослідження вплинули на розвиток перекладознавства. Змінилось як і саме визначення перекладу, його модель, так і напрямки нових досліджень. Все більше уваги зверталось не лише на саме перекладацькі трансформації, які підлаштовували переклад до мовних стандартів отримувача, але й до адаптаційних трансформацій, які підлаштовують текст до культурних стереотипів та очікувань отримувача.

Варто зазначити, що існують різноманітні визначення поняття перекладу. Отож, розглянемо деякі з них. Л. С. Бархударов називає перекладом процес перетворення мовного твору однією мовою у мовленнєвий твір іншою мовою за збереження незмінного плану вираження [5].

В. Н. Комісаров використовує чотири лінгвістичні теорії та приводить чотири визначення перекладу. Згідно денотативної теорії, переклад виступає процесом опису за допомогою мови перекладу денотатів, описаних мовою оригіналу. Трансформаційна теорія пропонує, що переклад – перетворення одиниць і структур мови оригіналу в одиниці і структури мови перекладу за допомогою різноманітних перекладацьких трансформацій. Згідно семантичної теорії, поняття "переклад" полягає у розкритті суті еквівалентних відносин між змістом оригіналу та перекладу. Теорія рівнів еквівалентності впроваджує так-звану модель перекладацької діяльності, яка стверджує, що відносини еквівалентності встановлюються між аналогічними рівнями змісту текстів оригіналу та перекладу [6].

Проте більш за все ми зацікавлені у визначенні перекладу, сформульованим Е. В. Бреус. Переклад являє собою акт міжмовної та міжкультурної комунікації, при якому відбувається не лише контакт двох мов, але й зіткнення двох культур [7]. Таке визначення перекладу найбільше відповідає сучасним лінгвістичним та перекладацьким дослідженням.

Розглянувши ці визначення поняття "переклад", можна помітити, що на заміну "класичним" визначенням, де до уваги бралися лише чисто мовний аспект перекладу, приходять нові визначення, де культурі відводиться досить значна роль, якщо і не ключова. На сьогоднішній день переклад – не лише мовне посередництво, але й культурне, чи то радше міжкультурне. Ми не лише перекладаємо мовний матеріал, але адаптуємо його до культури реципієнта тексту.

Таким чином, ми спостерігаємо, що змінюється і сама модель виконання перекладу. Тепер ми не лише перекладаємо один текст з мови оригіналу на цільову мову, але й переносимо цей текст з однієї культури в іншу. Іншими словами, переклад має міжкультурний характер, а культурні відмінності стають одними з ключових факторів виконання адекватного та вірного перекладу. Сучасну модель процесу перекладу можна схематично відобразити наступним чином:

Проаналізувавши схему, ми доходимо до висновку, що під час перекладу перекладач декодує текст із мови 1 та культури 1 та створює текст 2 у культурі 2, зберігаючи при цьому тему повідомлення. Після етапу декодування перекладач застосовує різноманітні перекладацькі трансформації для підлаштування тексту до мови 2, щоб відповідати очікуванням одержувача 2. Також він може застосовувати адаптивні трансформації, щоб підлаштувати текст до очікувань одержувача 2 не лише у мовному, але й культурному аспекті. Таким чином, переклад має не лише міжмовний, але й міжкультурний характер.

Невирішеним досі залишається питання адаптації національно-зумовлених текстів і наскільки така адаптація є прийнятною і виправданою. У сучасній перекладацькій теорії адаптивна теорія діє на суміжні редактури перекладу, власне перекладу й теорії комунікації. Теорія комунікації розглядає проблеми адаптації певного повідомлення в межах однієї культури до різних адресатів, тому, з цієї точки зору, адаптація – це галузь перекладознавства. Та для перекладознавства адаптація теж постає суміжною зоною хоча б тому, що здебільшого передбачає елімінування або межеву трансформацію елементів, що зрештою спричиняє повну видозміну тексту, яка, як правило, не визнається перекладом більшістю науковців [8: 46].

Будь-який переклад передбачає адаптацію. Інша річ, що пропорція власне перекладацьких і адаптивних стратегій підпорядковані типові тексту, та не просто умоглядному, а прагматичному. Під власне перекладацькими стратегіями мається на увазі використання перекладачем окремих прийомів перекладу, як наприклад субституція, додавання, опущення, диференціація значень та інші. Під адаптивними стратегіями розуміється використання тих прийомів, які підлаштовують переклад до культури одержувача.

Лінгвокультурні моделі прагматичних типів тексту демонструють конвергентні та дивергентні ознаки, які віддзеркалюють стереотипи очікування аудиторій зіставлених традицій.

Конвергентні ознаки – це спільні ознаки культури оригіналу та перекладу. Дивергентні ознаки відображають відмінності культури оригіналу та перекладу. Виокремлення конвергентних та дивергентних ознак в обох культурах вбачається необхідним саме для практики перекладу, оскільки впливає на вибір перекладацьких тактик в процесі роботи з текстом. Домінування конвергентних ознак свідчить на користь збігу в стереотипах очікування аудиторій відправника і одержувача, і навпаки, вищість дивергентів ознак заздалегідь доводить, що стереотипи розходяться, і чим більше таких ознак, тим більше відчутним є культурно-зумовлене розходження у сприйнятті зазначених аудиторій. Таким чином, домінування конвергентних чи дивергентних ознак впливає на вибір перекладачем стратегій [8: 47].

Враховуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що врахування міжкультурного аспекту є одним із ключових факторів виконання достовірного та адекватного перекладу. Зв'язок між культурою та мовою такий тісний та нерозривний, що виникла необхідність врахувати цей факт у визначенні поняття "переклад" та створенні моделі його виконання. Проблема дослідження адаптації при виконанні перекладу національно-зумовлених текстів ще досі залишається відкритою. Отже, дана проблематика є актуальною та перспективною для майбутніх досліджень. Варто визначити доцільність використання такої адаптації при перекладі та встановити рамки її застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Самин Д. К. Лингвистическая теория Гумбольдта / Д. К. Самин // 100 великих научных открытий. – М. : Вече, 2006. – 480 с.
2. Подолян І. Е. Ідея лінгвальної відносності в сучасному науковому контексті / І. Е. Подолян // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2001. – Т. 4. – № 2. – 55 с.
3. Потебня О. Естетика і поетика слова : [збірник] / О. Потебня ; [упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної ; [пер. А. Колодної]. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
4. Гухман М. М. Лингвистическая теория Л. Вайсгербера / М. М. Гухман // Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 122–162.
5. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 235 с.
6. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
7. Бреус Е. В. Теория и практика перевода с английского языка на русский : [учеб. пособ.] / Е. В. Бреус. – М. : Изд-во УРАО. – 2001. – Ч. I. – 104 с.
8. Демецька В. В. Перекладацька адаптація та типологія дискурсів / В. В. Демецька. – Науковий вісник Запорізького державного університету. Серія "Нова філологія" : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2007. – С. 45–48.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Samin D. K. Lingvisticheskaya teoriya Humboldta [Linguistic Theory by Humboldt] / D. K. Samyn // 100 velikh nauchnykh otkrytii [100 Great Scientific Discoveries]. – M. : Veche, 2006. – 480 s.
2. Podolyan I. E. Ideya lingvalnoi vidnosnosti v suchasnomu naukovomu konteksti [The Idea of Lingual Relevance in the Modern Scientific Context] / I. E. Podolyan // Visnyk Kiiivskogo lingvistychnoho universitetu. Seriya Filologiya [Kyiv Linguistic University Journal]. – 2001. – T. 4. – № 2. – 55 s.
3. Potebnya O. Estetika i poetika slova : zbirnik [The Poetics and Aesthetics of a Word] / O. Potebnya ; [uporiad., vstup. st., prymit. I. V. Ivan'о, A. I. Kolodna ; per. A. Kolodna]. – K. : Mystetstvo, 1985. – 302 s.
4. Gukhman M. M. L. Lingvisticheskaya teoriya L. Vaysgerbera [L. Vaisgerber Linguistic Theory] / M. M. Gukhman // Reviews of Modern Foreign Language in linguistics . – M. : Iz-vo AN SSSR, 1961. – S. 122–162.

5. Barkhudarov L. S. Yazyk i perevod [Language and Translation] / L. S. Barkhudarov. – Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniia, 1975. – 235 s.
6. Komissarov V. N. Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty) [Theory of Translation (Linguistic Aspects)] : [ucheb.dlia in-tov i fak. inostr. yaz.] / V. N. Komissarov. – M. : Vysshaia shkola, 1990. – 253 s.
7. Breus E. V. Teoriia i praktika perevoda s angliiskogo yazyka na russkyi [Theory and Practice of Translation from English into Russian] : [ucheb.posob.] [Theory and Practice of Translation from English into Russian] / E. V. Breus. – Moskva : Publishing House of URAO. – 2001. – Ch. I. – 104 s.
8. Demetska V. V. Perekladatska adaptatsiya ta tipologiya diskursiv [Translation Adaptation and Discourse Typology] / V. V. Demetska // Naukovyi visnyk Zaporizkogo derzhavnogo universitetu. Seriya "Nova filologiya" [Scientific Journal of the Zaporizhzhia State University. Series ; Philology]: [zb. nauk. prats]. – Zaporizhzhya : ZNU Publishers, 2007. – S. 45–48.

Матеріал надійшов до редакції 27.03. 2013 р

Маткивская Н. А. Межкультурный аспект перевода.

Статья посвящается изучению межкультурного аспекта перевода. Понятие культуры становится все шире и шире и является одним из ключевых факторов выполнения достоверного и адекватного перевода. Перевод определяется не только как межъязыковое посредничество, но и межкультурное, ведь переводчик адаптирует текст к стереотипным ожиданиям получателей.

Matkivska N. A. Intercultural Aspect of Translation.

The article is devoted to the study of intercultural aspect of translation. The concept of culture is becoming wider and wider and is one of the key factors of performing the faithful and adequate translation. Translation is defined not only as the interlingual mediation, but also intercultural, because a translator adapts the text to the stereotypical cultural expectations of the recipients.